

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТА ПРАВОПИСНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ
СТЕПАНА ЛЕВИНСЬКОГО Й СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО**

Кваліфікаційна робота студента 5 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська мова і
література»

Мешого Михайла Сергійовича

Науковий керівник:
Трифонов Роман Анатолійович, доцент
кафедри української мови, кандидат
філологічних наук.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОПИС.....	8
1.1. Ужиток г/г.....	8
1.2. Передання іншомовних слів	10
1.3. Передання українських слів	16
Висновки до розділу 1.....	19
2.1. Запозичення.....	21
2.2. Діалектизми.....	26
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3. ЛЕКСИКА С. РУДНИЦЬКОГО.....	31
3.1. Запозичення.....	31
3.2. Діалектизми.....	33
Висновки до розділу 3.....	38
РОЗДІЛ 4. ГРАМАТИКА ТА СЛОВОТВІР	39
4.1. Граматика.....	39
4.2. Словотвір	41
Висновки до розділу 4.....	42
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Мова виникає, розвивається, міняється й зникає, заховавши про себе відголоси у наступницях. Вона відбиває особливості мовців, їхні відмінності, менталітет і досвід поколінь, закарбований у слові. Особливо бурхливий розвиток мови може відбивати різючі зміни в повсякденному житті, зокрема, але не винятково війну, занепад або розквіт держави, переселення, гоньбу, науковий поступ тощо. Міжвоєнний проміжок ХХ ст. (1914–1945 рр.) в українській історії сповнений багатьма доленосними подіями, і саме цей час ми взяли за основу в цій роботі.

Недовго пробувши загалом єдиними в державних кордонах, українські землі опинилися під владою аж чотирьох інших держав: Наддніпрянина (і Крим) стала советською, західні землі відійшли до Польщі, Закарпаття — до Чехословаччини, Буковина й Буджак — до Румунії. Як відомо, українську мову в УССР зросійщували, що можемо виявляти вже з 30-х років [1, с. 6]. Ми навіть вимушені користуватися поняттям «лінгвоцид», описуючи вживання й розвиток української мови в ССРСР узагалі. Якщо коротко, то розвиток української мови відзначається різними, майже протилежними явищами. З одного боку, провівши українізацію, советська влада вживає згодом зворотних заходів, навмисно спотворюючи мовну систему, щоб наблизити її до російської. З іншого боку, маємо чимало науковців, літераторів та інших діячів, котрі писали й творили відповідно до усталених правил усупереч так званому «інтернаціоналізмові».

По інший бік кордону опинилися західноукраїнські землі — ще один центр українського націєтворення. Тут у міжвоєнний період спостерігаємо дещо подібну ситуацію. Польська влада, хоча й меншою мірою, теж перешкоджала розвиткові української мови, запроваджуючи де-не-де заборони її вживати, навмисно понижуючи її статус до койне [2, с. 226-227]. Знову бачимо значний,

часто неприродний вплив з боку вже польської мови, що відбито як у лексичних, так і у фонетичних запозиченнях. Попри все, ситуація тут відрізняється від підсоветської України й, на наш суб'єктивний погляд, прихиляє на себе порівняно менше уваги. Це, отже, викликає чималий інтерес, щоб спробувати розвідати риси «тамтешньої» української літературної мови на основі творів сучасників, котрі проживали в окреслених часових рамцях.

Актуальність роботи. Повертаючи спадщину несправедливо чи навмисно забутих українських діячів, ми завжди наштовхуємося на труднощі, які чатують на шляху до якогось відкриття. Війна в Україні вкотре оголює відсунуті на заднє тло проблеми, головнo — незнання свого минулого, яке, наче те порочне коло, раз у раз про себе нагадує. Забуті митці, письменники, історики, учителі, політики — усі вони зникли з порядку денного, бо нагадували поневоленому, узалежненому народові його справжню історію, культуру, мову.

Не ставлячи собі за мету всеосяжно дослідити стан розвитку української мови на заході України між двома світовими війнами, ми взяли за основу нашої роботи твори Степана Левинського й Степана Рудницького. Мета — виявити лексико-граматичні та правописні особливості їхніх текстів, а з цього випливають завдання:

- виділити ті засоби, що відсилають нас або до взятих часових рамок, або до окремої території,
- прослідкувати можливий розвиток авторового стилю впродовж його діяльності,
- поширити серед громадськості обізнаність цими забутими діячами.

Об'єкти дослідження. Ми зосереджуємося на двох представниках української західної школи, котрих спіткала геть різна доля.

Левинський Степан Іванович (1897 — 08.10.1946) — маловідома громадськості особистість, письменник, культуролог і дипломат. Він народився у Львові, закінчив Львівську політехніку зі ступенем інженера-хіміка. Навчався

в Брюсселі, 1922 року виїхав до Франції. Там, у Парижі, він закінчив японський відділ Школи державних мов (1929) і Школу політичних наук. Мешкаючи в оточенні японців, удосконалив знання японської мови та звичаїв. У 1935–1940 рр. працював торговельно-економічним референтом і перекладачем з японської мови в польському консульстві у Харбїні. Співпрацював в україномовному часописі «Український голос на Далекому Сході». Узяв участь у підготовці першого українсько-японського словника (Харбїн, 1944). Після Другої світової війни евакуювався до Франції, де й помер [3, с. 79].

Упродовж своїх неповних 50 років С. Левинський устиг стати письменником, мандрівником, сходознавцем, культурологом і дипломатом. Літературну спадщину С. Левинського складають передусім твори, присвячені Близькому та Далекому Сходові, а також його подорожні нариси. Серед них спогади: «Від Везувія до пісків Сагари», «З японського дому» (1932), «Схід і Захід», «Хатина буддїйського самїтника» (1934), «Враження з Японїї» (1942–1944) [4, с. 109].

Рудницький Степан Левович (03.12.1877 — 03.11.1937) — це, за словами О. Шаблія, зоря першої величини у космосі української географії [5, с. 3], а також видатний український науковець і історик. Він народився у Перемишлі, навчався в державній гімназії Тернополя до 1891 року [6, 207–208]. Вищу освіту здобув у Львові, підвищував кваліфікацію у Відні й Берліні. У жовтні 1926 р. переселяється до УССР, де очолює катедру топології і картографії Геодезичного інституту в Харкові. Здійснив низку експедицій на Дніпро й Донбас. 1933 р. його ув'язнюють органи НКВД ССР і звинувачують у належності до контрреволюційної організації, шкідництві й шпигунстві, за що постановою судової трійки колегії ДПУ УССР (23.09.1933) засуджено до п'яти років позбавлення волі. 09.10.1937 за постановою Особливої трійки УНКВС Ленінградської області засуджено до розстрілу. 03.11.1937 розстріляно в числі

т. зв. «соловецького етапу» у Сандармосі. Реабілітований 1965 року, у березні 1990-го помертньо поновлений у складі АН України.

Степан Рудницький зробив значний внесок у розвиток фізичної, політичної та соціально-економічної географії України, а також історичної географії та географії населення нашої держави, картографії. Він є автором понад 150 наукових праць, багатьох карт. Писав українською, німецькою та польською мовами, праці видавано також французькою, англійською, чеською, італійською, угорською, шведською, що сприяло популяризації знань про Україну, її територію і народ. Підготував і видав шкільні підручники з географії України. Своїми науковими працями охоплював не лише питання географії, але й проблеми суміжних наук — історії, астрофізики, геології, політології, етнографії.

Безпосередніми об'єктами дослідження є мандрівна проза С. Левинського, а саме збірка впорядкованих його творів від 2020 р. [7], і нонфікшн-статті С. Рудницького: «Дещо про Антарктиду» 1904 р. [8, с. 139-152], «Літературні новини до географії України-Руси» 1905 р. [8, с. 245-262], «Повені в Карпатах» 1927 р. [9, с. 415-419], «Радянська туристика» 1928 р. [10, с. 675-681], «Наукова екскурсія Українського науково-дослідного інституту географії та картографії на Донецький кряж 19-26 червня 1928 р.» 1930 р. [9, с. 461-465].

Предмет дослідження. Ужиток тих або тих слів, їхнє написання, побудова речень — усе це нам відкриває повнішу картину історичних процесів, що відбувалися в українськомовному середовищі як на західноукраїнських землях, так і за кордоном. Саме тому предметом дослідження виступають лексико-граматичні та правописні особливості стилів С. Левинського й С. Рудницького.

Методи дослідження. Найголовніший метод, яким ми користувалися, — *лінгвістичний аналіз тексту*, завдяки чому виконано поставлене завдання в цій роботі, а саме виявлено лексико-граматичні та правописні особливості авторів.

У цій праці ми також зверталися до *методу порівняння*, щоправда стосовно лише С. Рудницького. Так вирішено, оскільки науковець часто змінював свій осідок, і яскраво це проявляється саме між ранішими й пізнішими його творами, писаними, уже коли автор перебував в УРСР.

Зрештою, дослідивши стиль обох діячів, ми виснуємо на підставі *зіставного методу*, що дає нам змогу встановити як відмінності, так і спільні риси, закономірності в розглянутих текстах. Окрім цього, ми беремо за взірець норми правила т.зв. Харківського правопису 1928 року, ухваленого від УАН роком пізніше [11], підв'язуючи під нього матеріал. Це зумовлено передусім тим, що саме традицію, скажімо, південно-східного наріччя покладено в основу літературної української мови і вперше належно оформлено саме того року. Утім, деякі риси можуть збігатися й, навпаки, розбігатися із сучасними, тому ми також звертаємо увагу на правила, передбачені правописом 2019 року [12].

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи може бути використано насамперед у курсі історії української літературної мови, а також у студіях з діалектології.

Апробація результатів роботи: Обговорювано попередній стан кваліфікаційної роботи на зборах кафедри.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОПИС

1.1. Ужиток г/г

Почнемо розглядати правопис С. Левинського й С. Рудницького саме з ужитку *г/г* в іншомовних, давно запозичених словах, оскільки ця проблема нагальна й нині.

Правопис 1928 року в § 55 встановлює, що «чуже *h* передаємо нашим *г*, щождо чужого *g*, то в новіших запозиченнях його треба передавати через *г*, у запозиченнях же засвоєних давніше, особливо з грецької мови, віддаємо нашим *г*» [11].

С. Левинський безвідхильно передає *г* у словах замість *g*: *авангардний, агентство, агітація, арго, аргументація, вікінг, вульгаризм, вульгарність, вульгарний, гідальго, талантерія, талантний, галерея, галянтерія, гальванізувати, гангрена, гангстер, гвінейський, гевоти, генерація, германський, гешефтяр, гільотина, гірлянда, гітара, гобелен, гравітація, грандіозний, грим, гротесковий, губернатор, дансінг, его, екстравагантний, елегантний, емігрант, зрезигновано, інкогніто, інтелігенція, інтрига, кенігсбергець, легенда, леґіон, легія, магазин, негативно, оригінальний, пагода, пропаганда, регбі, регулювати, редінгот, ригор, сигнал, смокінг, сутестія, фрагмент, фрегат, шлягер, италюга тощо.*

Не оминає автор увагою і власних назв: *св. Августин, Багдад, Бравнінг, Брітте, Бруншвіг, Вергілій, Гайдеггер, Гайдельберг, Гамбург, Гюго, Гарсія, Гретхен, Гріффен, Гуллівер, Євгеніо д'Орс, Кіплінг, Конго, Люксембург, Ляфорґ, Маргарета, Нагасакі, Нізонгі, Отто Людвіг, Сінґапур, Фрайбург, Цвайг, Ченг.*

Маємо і нині внормовані [12, с. 12-13] слова з *г*: *грата, ґрунт, дзилік.*

Так само спостерігаємо звичний ужиток *г* замість *g* у давно засвоєних запозиченнях: *анґлієць, антологія, астролог, бельгійський, Бельгія, галюцинація,*

гармонія, географічний, гігант, гігантний, драматург, зорганізований, логіка, негр, нігілізм, педагогія, фантасмагорія, фотографія, хронологія.

У деяких випадках автор передає *g* замість *h*: *Гайд-парк, гаракірі, Голівуд, голь* «зала».

С. Левинський усе ж інколи відступає від правила. Це проявляється або в написанні *h* там, де узвичаєно *g* (чи навпаки), або в подвійності таких форм. У нагоді нам стає і словник Голоскевича [13], який установлює правильне (на той час) написання слів і подає більше зразків, аніж той же правопис.

У тексті виявляємо давно запозичені слова з *h*, які правопис 1928 року передає через *g*: *газ, генерал, теній, гімназія, фігура*. Варте уваги те, що ці п'ять перелічених слів правопис подає як приклади правильного написання саме з *g*, тобто можна навіть *поспішно* виснувати про неуважність письменника. Помилки в решті випадків ми знаходимо вже завдяки Словнику, зокрема: *гімнастика, джунглі, догма, лінгвіст, синагога, флегматичний*, які хоча етимологічно й сягають *g*, але, як ми щойно зазначили, їх унормовано передавати через *g*. З іншого боку, є прямо протилежна ситуація, за якої слова за авторовою логікою (ідеться про частий, інколи надмірний ужиток *h*) і навіть словником Голоскевича треба писати з *h*: *енергія, плагіат* (щодо з'явння див. нижче), *сенегалійський*. Сюди ж додамо *Хінганські гори* (словник їх не містить), які слід писати як *Хінганські* (якщо не *Гінганські*) < маньчж. *Hinggan* (сьогодні, очікувано, *Хінган* [14, с. 126]).

Такі розбіжності з нормою цілком природно вилилися в нечасте хитання форм — у подвійність, — що їх автор подає одного разу через *g*, іншого — через *h*. Серед таких випадків варто навести *газета* [7, с. 81] і *газета* [7, с. 63], *Гоббі* [7, с. 106] і *пустиня Гобі* [7, с. 20], *егоїзм* [7, с. 71] і *его* [7, с. 97]. Сюди можна було б долучити *негр* [7, с. 64] і *Нігр* [7, с. 80], але відмінний оголос передбачено і в словнику Голоскевича (пор. *Niger* [13, с. 340]), тому як таке хитання тут відсутнє.

Гадаємо, такі відступи можна пояснити або як помилки, або як авторове бажання наблизити слово до першоджерела. На підтримку останнього — власне, гіперкоректності — можна навести *бляга* «базікання», яке існує у виді діал. *бляга* [15] < *блягузкати*, яке виникло злиттям *блякати* з *блягузнити* [16, с. 215].

С. Рудницький у раніших працях показує також частий ужиток *г*, як-от *гльоб*, *граніт*, *негативний*, *пінгвін*, і зокрема в похідних із суфіксом *лог-* і *граф-*: *біологічний*, *гідрографічний*, *географ*, *географічний*, *геологічний*, *зоологічний*, *картографічний*, *метеорологічний*.

Не оминає автор увагою і власних назв із похідними: *аргентинський*, *Георгій*, *Грагам*, *Гренляндія*, *Грінвіч*, *Гулівер*, *Гаусс*, *Кертелен*.

Так само спостерігаємо звичний ужиток *г* замість *g* у давно засвоєних запозиченнях *геніяльний*, *гуманізм*, *регіон*, і власне там, де маємо *h*: *Гумбольдт* < нім. *Humboldt*. Водночас у словах *англійський*, *архіпеляг*, *бельгійський*, *гінс*, *група*, *магнетний* словник Голоскевича передбачає форму з *г*.

Як приклади хитання наведемо *англійський* [8, с. 147] і *англійський* [8, с. 141], *картографічний* [8, с. 142] і *океанографічний* [8, с. 150], *пінгвін* [8, с. 151] і там же далі *пінгвін* [8, с. 151].

У пізніших працях Рудницького знаходимо *аналогія*, *геніяльний*, *географічний*, *евгенічний*, *зорганізувати*, *кліматологія*, *морфологія*, *грунтовний*.

1.2. Передання іншомовних слів

У цьому підрозділі ми зупинися на правилах орфографії, передбачених у §§ 6, 54, 57, 60–63, 65, 68–71, 73–74, 76 правопису 1928 року.

§ 6 Правопису 1928 року встановлює написання апострофа перед *я*, *ю*, *є*, *ї* в українських словах. Зокрема, в С. Рудницького апострофа немає в таких прикладах, як *заковязлий*, *зв'язаний*, *зв'язь*, *Кремянець*, *обовязок*, *пам'ятка*, хоча

також знаходимо правильні *Слов'янське* (місто), *услів'я*, *святочний*, *присвячений* і *цвяховий*. Окрім цього, він уживає апостроф, відділяючи закінчення від варваризму, як-от *gen. sing. Cook'a*, про що йтиметься далі.

Забігаючи наперед, відмітимо, що С. Рудницький уживає діалектні форми, які усувають позиції, де ми писали б апостроф, зокрема *верхівля*, *здоровля*.

§ 54. 2. Чужомовне *l* в українській мові почасти передаємо як нем'яке, почасти як м'яке.

Ми звернули увагу саме на м'яке передання *l*, тобто через *лі*, *ля*, *льо*, *лю*, *ль*, оскільки нині ми пишемо звичайно тверде.

Знаходимо в тексті С. Левинського *голь* «холл», *Делякруа*, *доляровий*, *доляри*, *Залеський*, *кляса*, *Ленін*, *льокаль*, *льокальчик*, *Льокарно*, *льокатор*, *Менделєєв*, *новеля*, *прелетент*, *скандаль*, *Талеїран*, *Толедо*, *Фемістокль*, *футболь*. Водночас маємо *аналогічний*, *дипломатія*, *ісламізм*, *класичний*, *лабораторія*, *лампа*, *меланхолія*, *парламент*, *план*, *реклама*, *рекламований*.

Так само і в С. Рудницького спочатку знаходимо *архіпеляг*, *Атлантийський*, *біольогічний*, *вулькан*, *вульканічний*, *геольогічний*, *гльоб*, *Гренляндія*, *дисльокація*, *дольоміт*, *еквівалентний*, *елемент*, *енкляв*, *Зеляндія*, *зоольогічний*, *Інфлянтський* [хребет], *Ісляндія*, *Кертелен*, *конгломерат*, *комплекс*, *леопард*, *льокальний*, *Льондон*, *Маклембурська*, *мелянхолія*, *морфольогія*, *метеорольогічний*, *палезоїчний*, *плян*, *плястика*, *проблем(а)*, *Фалькляндські* [острови], *фіолетний*, *флексура*, *фльора*, *хльоритовий*, *Шетляндія*. Найцікавіше, що словник Голоскевича передбачає тверде написання в словах *архіпелаг*, *вулкан*, *елемент*, *леопард*, *Лондон*, *меланхолія*, *проблема* і в суфіксі *лог-* тощо. У пізніших працях уже з'являються *аналогія*, *експлоататор*, *класа*, *класичний*, *кліматологія*, *клуб*, *Ломбардський* (згідно зі словником Голоскевича — *Льомбардія*), *морфологія*, *проблема*. Варто відмітити одночасний ужиток *план* [9, с. 464] і *пляновий* [9, с. 461].

§ 57. Грецьке *θ* (*th*) передаємо через *t* (а не через *φ*).

Як відомо, у східноукраїнському варіанті при засвоєнні грецьких запозичень переважно бережено особливості т.зв. рейхлінського читання, згідно з яким слід було писати *Θ* як *φ*, *η* як *и* (*i*), *β* як *в* (пор. *Афіни*, *хімія*, *варвар*). У західноукраїнському варіанті запозичення передавано відповідно до еразмового читання: *Θ* як *т*, *η* як *е*, *β* як *б* (пор. *Атени*, *хе́мія*, *барбар*). Як бачимо, у правописі 1928 р. нормативними закріплено західноукраїнські варіанти [17, с. 189].

На це правило знаходимо приклади лише в С. Левинського: *катедра*, *корабель «Темістоклес»*, але *Фемістокль*, *мітичний*, *патос*, *св. Тома з Аквіну*.

§ 60. Англійське *w* і перед голосними передаємо через *в* (а не через *у*).

У С. Левинського для цього правила виявлено тільки *Вайлд*, в одиничному ж *Едуард* [VI] у сягає *и*. С. Рудницький, навпаки, пише *Едвард* [VII], а не *Едуард*.

§ 61. Лише в окремих словах заховується подвоєння.

Це правило стосується здебільшого винятків і власних назв. У С. Левинського ми бачимо *Мекка*, але водночас *Мароко*. У С. Рудницького знаходимо *Апенніни*, *Гаусс*, *Жан Руссо*, але натомість *Гулівер* замість *Гуллівер* (англ. *Gulliver*).

§ 62. б) Завсіди пишемо в чужих словах *i* після всіх приголосних перед голосним *i* й, при чім чуже *ia* передаємо через *ія*, *іе* — через *іє*, *іи* — через *ію* (у загальних іменниках), але *іо* через — *іо*.

З текстів бачимо, що С. Левинський не уникає зіяння: *ентузіазм*, *комерціалізація*, *патріархальний*, *тріумф*, але також бачимо *епітафіюм*. Імовірно, сюди треба долучити *мак'явелізм* замість *макіявелізм*.

Навпаки, С. Рудницький додержується цього правила, пор. *геніяльний*, *дилювіяльний*, *ентузіазм*, *матеріал*, *матеріялістичний*, *орієнтальний*, *Родіянський*, *спеціальний*.

§ 62. в) Завсіди пишемо в чужих словах *i* у власних назвах (імена людей, прізвища, географічні назви) після всіх приголосних.

У С. Левинського бачимо *Генрих Ротшільд, Шікаго «Чикаго»*.

§ 62. г) Завсіди пишемо в чужих словах *i* в усіх інших випадках після *б, в, г, ґ, к, л, м, н, п, ф, х* (у тім числі й у наростках *-ік, -іка, -ікум, -ічний...*).

У С. Левинського виявлено *архитвори, гігієна, гимн «Гімн»* (якщо вони не є лише описками), натомість у С. Рудницького знаходимо правильні *архіпеляг, вульканічний, географічний, геологічний, картографічний, евгенічний, океанографічний*, уже згадані вище, але в іншому світлі. Так само, як і в разі зі С. Левинським, за описку можемо вважати одиничне *гігієнічний*.

§ 63. Чужі сполучення *ea, ia* передаємо в кінці відмінюваних слів через *ея, уя*, а в інших випадках сполучення *ea, ia* (франц. *oi*), а також завсіди *ao, oa, ae, ie, oe, eo, ui, io* не змінюємо.

У примітках до цього правила передбачено винятки, зокрема *проект*, що відповідає сучасній нормі [12, с. 157], натомість у С. Рудницького знаходимо саме *проект*.

§ 65. На початку слова *e* в чужих словах передаємо через *е* (а не *є*).

У С. Левинського спостерігаємо *Европа, європейський, європеїзація, еспанець, Еспанія, еспанський, по-єспанськи*, водночас так само правильне *Єгипет, єгипетський*, але *іспанка*. С. Рудницький також передає через *е* *західноєвропейський, Европа, європейський, евгенічний*.

§ 68. 1. Апостроф у чужих словах пишеться після приголосних *б, п, в, м, ф, г, ґ, к, х, р, ж, ч, ш* перед йотованими голосними.

Згідно з цим правилом у С. Левинського знаходимо хибне *театр «Варьєте»*, а не *«Вар'єте»*.

У С. Рудницького знаходимо лише правильне *Рів'єра* і радше ненормативне *барієра* замість *бар'єр(а)*.

§ 69. Після *н, д, т, л, з, с, ц* у чужих словах ставимо *ь* перед йотованими голосними.

У С. Левинського відповідає цьому правилу *брильянт*. Натомість у нього також бачимо *Нью-Йорк, ню-йорський* (правопис 1929 року встановлює писати *Нью-*, але форма *Ню-* також існує [13; 20]), *Севілля* (подвоєння), *талятта* (без подвоєння).

У С. Рудницького знаходимо лише два приклади: *рельєф* відповідає нормі, *мільон* — ні.

§ 70. Дифтонг *ai* й *oi* передаємо через *ав (яв)* і *ов*.

У С. Левинського маємо *авдиторія, авдиція, Бернард Шов, Бравнінг, фавн, «Фавст»*, також *Шопенгауер* (правопис указує писати саме через *у*, як і *Ауербах, Бауер* тощо).

Щодо С. Рудницького маємо недосить прикладів для впевнених висновків, оскільки знаходимо одиничні *фавна* і *Гаусс*.

§ 71. Німецький (і голяндський) дифтонг *ei* в нових запозиченнях передаємо через *ай*, після *л* — *яй* (а не *ей*).

У С. Левинського маємо постійно *Айніштайн, Берніштайн, Гайдеттер, Гайдельберг, Гайне, Фрайбург, Стефан Цвайг*, а також *швайцарці, швайцарський*, але *Швейцарія*.

Так само й С. Рудницький пише *Райн, Швайцарія, швайцарський* [10, с. 675], але водночас *швейцарський* [10, с. 677]

§ 73. У закінченнях чужих новозапозичених слів пишемо *-тр, -др*, хоч подекуди (головним чином у старіших запозиченнях) і *-тер, -дер*.

У С. Рудницького знаходимо одиничне *Олександр*.

У С. Левинського приклади для винятків із цього правила відсутні.

§ 74. У початку перед голосними в чужих словах звичайно заховуємо придинове *г*.

У С. Левинського знаходимо і *ураган* [7, с. 37], і *гураган* [7, с. 164] (див. вище також хитання *г/т*), *гідальго*.

У С. Рудницького таких прикладів не бачимо.

§ 76. Відмінюються чужі іменники так, як відповідні українські.

Як і встановлює правило, Левинський відмінює іншомовні слова середнього роду на *-о*: *авто* — *авт*, *автами*, *в авті*, мн. *авта*, *бюро* — *бюра*, *касино* «казино» — *до касина*, *танго* — *поміж тангом*, *пані* (якщо не *пáня*) — *пань*, *кіно* — [німого] *кіна*, *у кіні*, *Мароко* — *до Марока*, *Прадо* — *з еспанським Прадом*, але *у Толедо*.

Упадає в очі відмінна від сучасних форм суфіксація: *альпейський*, *Атлантійський океан*, *Бритійський Музей*, *бритійці*.

Також цікавий випадок з іменем Карл: маємо *Карло V* замість *Карл V*, *Карло Гатеман* замість *Карл Гатеман*.

У С. Рудницького знаходимо одиничне з *Жаном Жаком Руссо*. Інші запозичені слова у світлі суфіксації, окрім хіба що *Атлянтійський*, він передає цілком «літературно».

§ Ø. Не є якимось правилом, а проте на час діяльності С. Левинського й С. Рудницького прийнято вживати жіночий рід іменників замість чоловічого або вживати іменники жіночого роду першої відміни, замість нині правильної третьої в деяких випадках, які знаходимо в авторів.

Так, С. Левинський уживає *аналіза*, *візита*, *гардероба*, *дебата*, *екстаза*, *емалія*, *коверта*, *контроля*, *маскарада*, *метода*, *оаза*, *психоза*, *ранга*, *роля*, *саля*, *синтеза*, *фільма*, *цикорія*. На тлі цього виступають і винятки: *зала*, але *музейних залів*, *Туніс*, але *Тунісія*, *Алжир*, але *Алжирія*, *фасада*, але *фасад*, *ратуш*, *фрегат*.

С. Рудницький так само пише *аналіза*, *бар'єра*, *класа* [10, с. 676], але там же *класів* [10, с. 678], *періода*, *різних проблем* [9, с. 461], але *проблемів* [8, 139], *роля*.

Наприкінці слід звернути увагу на незвичний оголос деяких слів: у С. Левинського це *воаль* і *серпентин*, у С. Рудницького — *експлоататор*. Так само останній використовує поряд як *ратунок* [8, с. 150], так і *вирятувавсь* [8, с. 151].

1.3. Передання українських слів

У цьому підрозділі ми зупинися на правилах орфографії, передбачених у §§ 3, 7, 15, 17, 25, 31, 81-82 правопису 1928 року.

§ 3. 2. У початку слова *и* ніколи не пишеться, тільки *і*.

Обидва автори цілком додержуються цього правила (пор. *інакше*, *іниий*, *іржали*), хоча ми також не відкидали можливості виявити *иниий*, *иржати* тощо.

§ 7. Чергування звука *і* з звуком *о* або *е* в укр. мові є таке явище, що його не можна усвідомити в усіх подробицях без знання історії мови.

Це правило стосується ікавізму, що полягає в переході (чергуванні) етимологічних **о*, **е* в *і*. Для нас у досліджуваних працях варті уваги були ті випадки, що так чи інакше не узгоджуються з літературною мовою. Зрештою, надалі розглянуті приклади вкотре свідчать про непостійність правила, як його розуміє сам автор.

Так, не зрозуміло, чому С. Левинський поряд зі *жмінка*, *нарід*, *осібняк*, *післанець* уживає *вечерком* замість *вечірком*, *однородний* замість *однорідний*, *перелетний* замість *перелітний*. Як одиничні порушення чергування *о*, *е* з *і* знаходимо у *крутіжеві* замість *крутежеві*, *до річи* замість *до речі*.

Так само знаходимо випадки відсутності переходу *і* у С. Рудницького, як-от у *відогравати*, *відорвавшись*, *відославши*, *кінець*, *остров*, *ріжнородність*,

ступень, торгова, убоччя, але узбіччя, у родовому відмінку іменників третьої відміни жертовлюбивостю, займаностю, одностайністю, тягlostю, водночас наявність і у взаїмно, повіні і повіней, Зміїва. Немає сталості в пісковцева та пісківцева [полоса] [8, с. 250-251]. Поряд із цим знаходимо правильне кітловина, кітловатий, нідро (рос. недра).

Окрім цього, у С. Рудницького, на відміну від творів С. Левинського, знаходимо *і* замість *е* у віддієслівних іменниках, як-от *вражіння, значіння, хоча оточення*.

§ 15. 3. Ї не пишеться поміж пом'якшеними приголосними і взагалі поміж приголосними, коли за ними йдуть *я, ю, є, і, ь*.

Ніхто з досліджених авторів не пише м'якого знака в словах на зразок *свято, сміх, цвіт* тощо. Натомість у С. Рудницького знаходимо пом'якшення, яке, треба думати, відбиває вимову саме говіркову, оскільки навіть літературна ортоєпія такого не передбачає: *не запуськаючись, плоський, ськладаються, хоча вузкий*.

§ 17. 1. У сполученнях *здн, ждн, стн* зубні *д і т* випадають.

Відхиляється від цього правила С. Рудницький, у якого знаходимо *істнує, істновання*.

§ 25. 4. б) У родовому відмінку однини закінчення *-и* мають іменники жіночого роду III відміни на *-ть* (і деякі інші) за другим приголосним.

І хоча цю виразну українську особливість згадано в правописі 1928 року, надалі її все ж вилучено й повернуто лише в правописі 2019 року, хай навіть як варіативну [12, с. 106]. По-перше, закінчення *-и* дає змогу відрізнити форму родового відмінка від давального-місцевого, а по-друге, так узагалі писали наші класики [18].

Вельми неочікувано було виявити повсюдний ужиток С. Левинським *-і*: *від власності, джерело досконалості, від крові, не почув відповіді* тощо, але одиничне *до річи*.

С. Рудницький натомість частіше від С. Левинського вживає закінчення *-и*, як у *поле діяльності, для її творчості, вимагає вмілості, ідея суспільності, опис низової часті, від Волини, України-Руси, без користі, вимагає витривалості, літературне безвісти*. Водночас знаходимо *діяльності, участі, до цілі, безлічі, молоді, півночі, сіножаті, суті*. Ужиток *-и* бачимо й в пізніших працях, а тому встановлюємо, що переїзд до УССР до 1930-х років на це не вплинув.

З іншого боку, у мові С. Рудницького проявляються риси західноукраїнських діалектів, про що ми також неодноразово в цій роботі згадуємо. Так, окрім *gen. sing.*, маємо *-и* і в інших відмінках: *в можливо найбільшій кількості, по річній неприступності, знати різні дійсності, про великі користі, означено картографічно многі часті, майже в цілості*. Щодо цього Ю. Шевельов зазначав, що «в історичному розвитку бачимо, як послідовно й поступово в цьому типі відміни іменників усуваються в різних відмінках форми на *-и*, — спершу в давальному й місцевому однини, пізніше в називному відмінку множини, а в новіші часи — і в останньому бастионі форм на *-и*, в родовому відмінку однини. Хоч київські нормалізатори виходили, імовірно, не з історичних тенденцій української мови, а просто взорувалися на російській мові (з її повсюдним *-і*), а також, як типово для них, прагнули спрощення за всяку ціну, але їхня норма тут збіглася з історичною тенденцією, яка полягає в тому, щоб максимально наблизити відмінювання іменників жіночого роду на приголосний до відмінювання іменників типу *земля*» [19].

§ 31. У родовому відмінку множини іменники мають закінчення *-ів (-їв)*, чистий пень (відсутність звукового закінчення), *-ей*.

Тут ми зупинимося на рідкісних відхилах від правила в С. Рудницького, який пише *бурей* замість *бур*, *відкрить* замість *відкриттів*. Окрім цього, бачимо *часописей*, що свідчить, що такі іменники, як-от *літопис*, у мові автора зберігають жіночий рід. Також варте уваги те, що словник Голошкевича

встановлює обидві правильні форми *Альп* і *Альпів*, і їх обидві С. Рудницький уживає поряд: *для таких Альп і красу Альпів* [10, с. 675].

§ 81. 2. Назви міст кінчаються на *-ське, -цьке* (а не *-ськ, -цьк*).

У С. Рудницького знаходимо *Славянське / Слов'янське* та *Артемівське* (нині Бахмут).

§ 82. Російські, польські, чеські й інші слов'янські географічні назви передаємо аналогічно до слов'янських прізвищ.

У цьому правилі нас головно цікавить непостійність С. Рудницького, котрий поряд пише [*кітловина*] *Освенцімсько-* та *Освенцімсько-Краківська*, [*гори*] *Тарновицькі* й *Тарновицькі*.

Висновки до розділу 1

Як бачимо, авторів цілком обґрунтовано можна зарахувати до західноукраїнської школи, на що вказують різні ознаки. Зокрема, це передання іншомовних слів у варіанті, спорідненім із традицією в західноєвропейських мовах, перевага формі жіночого роду запозичених іменників і відмінювання останніх. Не помилимося, зазначивши, що на оголос дослідженої тут лексики неабияк вплинула польська мова як мова-джерело і -посередник.

Окрім цього, впадає в очі непослідовність у дотриманні правил авторами. Відсутність такої усталеності дає підставу говорити про несформованість норми саме західноукраїнського зразка, що змушувало діячів писати або на власний розсуд, або на штиб східноукраїнський.

Досліджуючи праці С. Рудницького, ми також виявляємо зміни в його стилі, пов'язані з переїздом до УССР. Так, у пізніших його статтях питомі риси південно-західного наріччя меншають у кількості, натомість більшає вжиток

тих літературних, скажімо, східноукраїнських форм і слів, яких ми не зустрічали доти.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКА С. ЛЕВИНСЬКОГО

2.1. Запозичення

У збірці С. Левинського ми знаходимо чимало запозичень. До уваги не беремо слів типу *грунт*, *група* тощо, які давно ввійшли в ужиток або вже зрозумілі пересічному мовцеві. Ми вирішили умовно розбити цей розділ на 3 частини.

До першої частини ми зарахували галліцизми — слова, запозичені з французької. До другої — випадки, коли невідоме точне джерело з огляду на поширеність слова в багатьох європейських мовах, але спільне їхнє те, що всі вони зрештою сягають латини, а також і суто латинізми. До третьої — полонізми або прониклі слова за польського посередництва.

Цікава ситуація, що ми змогли (щонайменше, спробували) відокремити від усього пласту галліцизми, але не англіцизми чи германізми тощо. Власне, ми не відкидаємо англійської, германської чи іншої природи наведених далі слів, але через статус французької як засобу міжнародного спілкування в XVII — 1 пол. XIX ст. як мови культури та освіти, якою розмовляли учений світ і аристократія [20, с. 198], віддаємо перевагу саме їй. Якщо ми не вбачаємо безперечно французької природи запозичення, спостерігаємо такі самі слова в інших мовах (пор. фр. *contemplation* і англ. *contemplation*), означаємо їх як латинізми, що не буде помилкою. Полонізми поміщаємо тоді, коли на це є пряма вказівка.

Отож французьку як кінцеве джерело ми встановлюємо для таких слів:

- *дементувати* «заперечувати, спростовувати» < фр. *démentir* і *констернація* «збентеження, розгубленість, спантеличення» < фр. *consternation*:
 - «Що торкається розлучення, відомість теж *дементують*, *констернація*»;

- *еманація* «витікання, випромінювання, виділення чогось» < фр. *émanation*:

- «А може, таємний флюїд, **еманація** далеких, незримих зір ...?»;

- *модерний* «сучасний» < російське посередництво (для західноукраїнських земель, вважаємо, було польське) < фр. *moderne* [21, с. 495]:

- «...ті «мікроби» **модерного** життя міста й юрби...»;

- *ноншальянтний* «безцеремонний, розв'язаний, нахабний» < фр. *nonchalant*:

- «Ви не знаєте, Пані, цей Париж слави і блиску ... **ноншальянтного** мрійника і кривавого революціонера?»;

- «Дебата йде у тоні **ноншальянтної** щирості...»;

- «Довгими зимовими вечорами ви прочитували всі мемуари XVIII ст., історію **ноншальянтних** фраз і ввічливої усмішки»;

водночас:

- «...гостру сатиру на **безцеремонного** у своєму безідейному матеріалізмі французького середняка буржуа»;

- *преціозний* «витончений» < фр. *précieux*:

- «Під впливом китайської й японська поезія ставала щораз вибагливіша, **преціозніша**»;

- *сугерувати* «навіювати, підказувати, натякати» < фр. *suggérer*:

- «...коли має ... щось, що сугерує нашу думку, **непомітно натякає**».

Латину як кінцеве джерело ми встановлюємо для таких слів:

- *акцесорія* «реквізити»:

- «Здивований європеєць бачить зі всіх театральних **акцесорій**, до яких він привик, тільки сцену зі завісою».

- *дискретний* «переривчастий, складений з окремих частин» < лат. *discretus*:

- «...краватки часто-густо помандрували кудись убік і відкрили **недискретним** очам самоту металевої спинки»;
- «Ми довго вже обмінювалися короткими, чемними, **дискретними** поглядами з одним симпатичним молодцем...»;
- «Уся тайна японки криється у **дискреції** її рухів»;
- екзистенція «існування, буття» < лат. *existentia*:
- «Вони знищили оазу, самоту підставу **екзистенції** Дамаска й околиці.
- **контемпляція** «споглядання» < лат. *contemplatio* і **сугестивний** «який впливає на когось, викликає якийсь настрій» < одна зі західноєвропейських мов < лат. *suggestio*:
 - «Це зазвичай вияв поетичного настрою, що його викликає **контемпляція** природи. Годиться підкреслити велику оптичну **сугестивну** вартість цієї поезії»;
 - **негація** «заперечення» < лат. *negatio*:
 - «Хор — (**негація**) Роса сліз»;
 - **орієнтальний** «східний» < лат. *orientālis* [22, с. 212]:
 - «...усієї Школи **орієнтальних** мов...»;
 - **прецизний** «точний» < лат. *praecisus* (пор. фр. *précis*):
 - «Монпарнас — це тільки ліхтарня над берегом моря у цьому **прецизному** місці...»;
 - **рevelяція** «вияв, несподіване відкриття чогось, сенсація» < лат. *revēlātiō*:
 - «...що стане такою самою **рevelяцією**, якою у свій час був московський театр Станіславського»;

Далі слова, які, згідно з ЕСУМом, є полонізмами (ми охоплюємо і польське посередництво), хоча й ті, зі свого боку, мають чуже, здебільшого, звісно, латинське походження:

- *обсервувати* «спостерігати, обстежувати, вивчати» < пл. *obserwować* < лат. *observe* [22, с. 144-145]:

- «Монпарнас — це геометричний осередок, **обсерваційний пункт** і перша лекція паризького життя»;

- «...а у дзеркалі напроти нас **обсервуватимемо** нашу сусідку...»;

- «Усе тут було менше-більше так, як я цього сподівався, **обсервуючи** кімнатку з мого вікна»;

- *резигнація* «цілковита покірливість долі» < польське посередництво < сер.-лат. *resignation* [23, с. 48]:

- «Я згадав Матильду, її **резигновану** мінку», «Думка, що ця дівчина могла б нагадати мені ... жаль і **резигнацію** ...»;

- *студіювати* «вивчати» < польське посередництво < іт. *studio* [23, с. 457]:

- «...в яких європейці може **студіювати** старояпонські аристократичні традиції у театральній ділянці» ;

- «...завданням якого буде **перестудіювати** все питання як з технічного, так і економічного боку...» ;

Думаємо, про польське посередництво можна казати і тут:

- *опінія* «думка» < лат. *opīniō* (пор. пл. *opinia*):

- «Це скептик, говорить давоська **опінія**»;

Суперечлива ситуація, на нашу думку, саме з польською, адже вона була посередником між мовою-джерелом і українською. Це впливало або на фонетичне оформлення слова, або на його значення, тож усі запозичення можна вважати якоюсь мірою польськими. На вплив польської на українську взагалі

ще вказував Ю. Шевельов: «Міська мова рясніла кальками з польської — від форм етикету, як-от звернення й привітання, і до технічних понять» [2, с. 226].

Проте лексика не обмежується лише тими запозиченнями, що ввійшли до мови, ставши звичними мовцєві. Окремо від щойно розглянутої групи стоять варваризми, під чим у цій роботі ми розуміємо іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що зберігають структурні ознаки чужих мов, по-різному пристосовуючись до фонетики, морфології тощо. Ми виявили, що С. Левинський часто вживає такі варваризми, ще й передає їх графічним засобом мовного джерела. До таких належать:

- «...несе нас у мозок Франції, дільницю науки і думання — **Quartier Latin**»;
- «...ні, не хвилюйтеся, це **lanceur de chansons**...»;
- «Коли господар курсів **Bünderrath Motta** говорить тільки про людський пацифізм...»;
- «**Das Sein des Seins**, існування — існування, ось центральна метафізична проблема»;
- «...не заразився у Парижі ні трішки французьким «**esprit**»» ;
- «Як **idées forces** руйнували і будували світ...»;
- «В моменті небезпеки, французька **sagesse** наказує залишити всякі спори...»;
- «Тут учився, певне, малярського ремесла **Puvis de Chavannes**»;
- «...коли нараз підводиться до очей десяток цікавих «**faces à main**» — почуєте такий діалог:...»;
- «Граєте Равеля, але залюбки повертаєте у минуле до Моцарта і **Couperin**».

Рідше Левинський передає варваризм українською абеткою:

- «Я маю важливе «**ренде-ву**»...»;

- «...наче би йшли просто в «дансінг»...».

Лише інколи автор роз'яснює читачеві значення:

- «У *Troyes* сідає у наше *coupe* ' добродій років на 50 ... він член радикальної партії, *ancien combattant* (старий учасник війни), декорований...»;
- «Ввечері у великій готелевій салі зустрічається уперше еліта *Ecole normale supérieure (les Normaliens, як їх називають)* і сіра сорбонська братія (*les Sorbonnards*) з представниками *Studentenverband-ів* і буршами Гайдельберга, Берліна і Фрайбурга».

Варте уваги одиничне *Studentenverband-ів*, яке автор, залишаючи варваризмом, усе ж відмінює за допомогою дефіса.

2.2. Діалектизми

Твори С. Левинського так само рясніють діалектизмами та елементами міського койне, що проявляють себе на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях.

До першої групи належать слова, чиє звучання відмінне від літературної української, як-от: *жмінка* замість *жменька*, *мусіти* замість *мусити*, *нарід* замість *народ*, *одність* замість *єдність*, *осібняк* замість *особняк*, *післанець* замість *посланець*, *риж* замість *рис*, *саля* поряд із *зала*. Сюди також долучаємо *бажант* «фазан» навіть попри те, що *бажант* [16, с. 112-113] і *фазан* [24, с. 63-64] не фонетичні варіанти, натомість вони — когнати, тож різне оформлення спричинено різним шляхом проникнення в мову. Аналогічна ситуація із *сильветка* «силует» і *силует* [23, с. 231], а також зі *змисл* «почуття», яке є українським відповідником церковнослов'янізму *смысл*.

До морфологічних діалектизмів належать *грудь* замість *груди*, *пудерничка* замість *пудрениця*.

До лексичних належать *балагула* «критий дорожній віз», *бистроумно*, *білля* «білизна», *важний* «важливий», *великанський*, *вуйко* «дядько», *згук* «звук», *змуршевілий* «зморщений», *зудар* «взаємний удар», *користати*, *криша* «дах», *лещетарі* «лижники», *либонь*, *мент* «момент», *мотиль*, *нагло* «раптово», *наголовок* «заголовок», *обчімханий* «обчухраний», *пачкар* «контрабандист», *переслонений*, *поліцай*, *помаранч* «апельсин», *правний* (кодекс), *провірений*, *ремество*, *риниток*, *рухавка*, *руханка*, *самоходи* «автомобілі», *спам'ятати*, *спелюнка*, *справдішній*, *стація*, *стежа*, *стріча* «зустріч», *тамтий*, *уважливий*, *удвійку* «удвох», *хідник* «пішохід», *церовий*, *штивний*, *штудерний* «хитрий».

До лексичних семантичних належить *двірець* «вокзал» замість *палац*, *репетувати* «повторювати» замість *голосно кричати*.

Ми окремо також виділимо застарілі власне українські (слов'янські) слова книжного походження: *виїмковий* «винятковий», *міх* «хутро», *підчеркувати* «підкреслювати», *побідити* «перемогти» (хоча зустрічаємо й *перемога*), *слідити* «слідкувати», *справоздання* «звіт», *челюсть* «щелепа».

Як нині застарілі й помилкові знаходимо активні дієприкметники теперішнього часу: *всеобіймаючий*, *невистачаючий*, *повзаючий*, *подавляюча* [більшість], *проймаючий*, *проминаючий*, *рішаючий*, *тріумфуючий*, *танцюючі* [пари], *хвилюючий*, *шануючий*. Сюди ж активний дієприкметник минулого часу *бувший*.

За критерій розподілу запозичених слів на власне запозичення й діалектизми ми вибрали їх засвоєність, побутовий ужиток, подальший словотвір на їх основі тощо. Ідеться про *пачкар* < *пака* < польське посередництво < нім. *racken* [22, с. 257], *поліцай* < польське / німецьке посередництво < сер.-лат. *policia* [22, с. 494], *помаранч* < польське посередництво < іт. *romarancia* [22, с. 508], *риниток* < польське посередництво < нім. *rinnstock* [23, с. 86], *спелюнка* < пл. *spelunka* [23, с. 368], *церовий* < пл. *cerata* [24, с. 239], *штудерний* < пл. *sztuder* [24, с. 482]. Навіть увійшовши в мовлення й ставши цілком зрозумілим

мовцеві, такий діалектизм усе одно залишається іншомовного походження, однак розглянутий критерій дає змогу їх відділити від, наприклад, тих же *дискретний, резигнація* (див. вище) тощо.

Як окремі від наведених випадки ми відзначаємо ще декілька тих, що, на нашу думку, варті наших коментарів.

Так, слід наголосити на вжиткові слова *жид* і похідних. У 1920-30-х рр. слово *жид* справді було літературне [25]. Як бачимо з контексту, автор аж ніяк не має на увазі негативного смислу, що цілком відповідає значенню слова на момент життя письменника. Деякі з випадків ужитку:

- *«Хто є ця жінка? Мадярка, певно... це ж наш тип. Ні, тільки румунська жидівка... N'importe, байдуже»;*
- *«Жиди чогось перші кидаються в очі, як скрізь на світі. Румуни? Їх розмірно найменше»;*
- *«Палестину відділено, щоби творити там жидівську державу, хоч жидів там всього 100.000, а подавляюча більшість араби»;*
- *«Адже там, у повозці, везе він усю жидівську «фамулію» з бебехами і клунками. ... Досить, що жидок висипав усіх своїх «гостей» у рів біля шляху, де вони ... стали розвивати з папірців вечерю...».*

Вельми прикметним є перше наведене речення. Тут ми звернемо увагу на те, що автор уживає нелітературний етнонім *мадяр* замість *угорець*, натомість користує *румунська* замість застарілого *волоська*, але водночас *Волоська церква*.

З інших явищ ви відмітимо частіший ужиток окремо взятого слова, нині відсутнього в літературній. Так, ми спостерігаємо:

- *воздух* замість *повітря*;
- *«Скрипить, пищить дразливий сніг, тремтить, здригається від людського гомону воздух»;*
- *«Він їздив воздушною залізницею на шпиль «Aiguille du Midi»...»;*

- *задержати, удержувати* замість *затримати, утримувати*:
- «Це: «Д-р» у адресі, **задержало** мене на хвилину»;
- «Вони зовсім безкорисливо **удержують** у Бейруті великий університет...»;

Цікава ситуація полягає в тім, що самé *тримати* з похідними є явний галіцизм, на відміну від *держати*, властивого «наддніпрянській» мові [26, с. 97]. У збірці ж натомість саме останнє набуває поширення за деякими винятками, як:

- «Він **тримав** у замерзлих руках добрих 20 томів книжок».
 - *Мужчина, мужеський* замість *чоловік, чоловічий*:
 - «Є нас спершу четверо. Два **мужчини** і дві жінки»;
 - «Вона це повертає нам також розуміння краси **мужеського** тіла»;
- але водночас:
- «Чи ми, **чоловіки**, не любимо: слова, його пестоців й ударів, гармонії і дисонансів?»;
 - *рам'я* замість *плечі* (наголошуємо на давній формі саме *рам'я*, а не *рамено*):
 - «Тільки французького **рамени** між ними не буде»;
 - «...Матильда сперлася сильніше на моє **рам'я**»;
 - *спіти* замість *стигнути*:
 - «Але вже велике віяло закриває темно-сірі очі, що **вспіли** мені тільки розказати...»;
 - «...**наспіла** ця поезія в Японію з буддизмом...».
 - *корінь ховз-* замість *ковз-*: *ховзанка, проховзнути, сховзується*.

Висновки до розділу 2

С. Левинський цілком послідовно користується лексикою західноукраїнських говорів, яка сьогодні зазвичай має забарвлення діалектної. Ми підтверджуємо слова Ю. Шевельова про те, що тут, на Заході, польська мова мала чималий вплив, що проявляється загалом у запозиченнях.

Потрібно наголосити на тому, що автор також уживає слова, яким нині в суспільстві не віддають перевагу через їхню фонетичну схожість із відповідниками в російській мові. Безперечно, цей мовний прескриптивізм, коли ми поспішно, хоча й щиро позбавляємо себе питомих одиниць, які сягають праслов'янської, ба навіть праіндоєвропейської мови, заслуговує на окрему увагу. Ми ж, однак, можемо стверджувати про помилковість і безглуздість такого явища, адже бачимо в мові західноукраїнського автора ту лексику, яку зазвичай приписують південно-східному наріччю, а далі — узагалі російській мові. Щоправда, відкритим лишається питання про наслідки москвофільства, але воно могло б бути предметом окремої студії.

В очі також впадає великий обсяг запозичень, які спостерігаємо в усій збірці. І коли більшість ми пояснюємо часом написання творів, то окремо спиняємося на решті, а саме на галліцизмах. Якщо взяти до уваги, що С. Левинський з 1922 року навчався у Франції, вивчав японську мову в Державній школі східних мов у Парижі, у 1942–1946 роках був перекладачем з японської мови у французько-японському комітеті при правлінні губернатора Індокитаю [3, с. 79; 4, с. 109], не дивно, що досліджені твори рясніють галліцизмами.

З іншого боку, багато запозичень є варваризмами, що їх передано засобами мовного джерела. Небезпідставно можна сумніватися в доцільності десь залишати латинку, а десь передавати те чи те поняття кирилицею.

РОЗДІЛ 3. ЛЕКСИКА С. РУДНИЦЬКОГО

Керуючись тими самими думками щодо С. Левинського, ми вирішили і цей розділ розбити на діалектизми й іншомовну лексику.

3.1. Запозичення

С. Рудницький стикається у своїх оглядах і дослідженнях з новими персоналіями, територіями, явищами, процесами, які донедавна не були відомі, по-перше, людству, а по-друге, власне українцеві як такому. У цьому разі автор має два варіанти, щоб передати на письмі іншомовні назви: так і перекласти на український лад або ж залишити латиницею — відвертий варваризм у мові, — уникнувши в такий спосіб тягара самостійно визначити звучання слова. Серед прикладів передання слова графічним засобом мовного джерела наведемо такі:

- «При кінці XIX віка *Nansen* і *Cagni* ... підійшли майже під сам північний бігун».

У цім реченні йдеться про Фріттьйофа Нансена (норв. *Fridtjof Wedel-Jarlsberg Nansen*) і Умберто Каньї (іт. *Umberto Cagni*) — обидва полярні дослідники. Не обізнаний із цими особами читач може легко прочитати прізвища як *Нансен* і *Каньї*, не знаючи мови-джерела. Що цікаво, надалі С. Рудницький пише кирилицею *Нанзен* (а не *Нансен*, що було б очікувано), і цей оголос разом із наведеним далі *екскурзія* свідчить про стиль авторової мови. Ужиття таких варваризмів якраз і позбавляє нас можливості розгледіти ті особливості, які перекладають, як ми вище висловилися, тягар визначити звучання на нас самих.

- «Французька експедиція під проводом *Dumont d'Urville'a* відкрила 1838 і 1839 кілька островів і частину краю *Wilkes'a*, котрого більшість відкрив в літах 1839-1841 *Wilkes ...*».

Як і в попередньому разі, далі за текстом для *Wilkes* бачимо вже кириличний відповідник *Вількес*, проте згодом знову читаємо:

- «Третій більший комплекс антарктичних земель є край *Wilkes'a*».

Також:

- «...англійська експедиція з *James'ом Calrke Ross'ом* на чолі».

- «...експедиція Норвежця *Borchgrevink'a*»;

- «Капітанові *Larsen'ові ...*»;

Загалом же, як бачимо, наведені варваризми є здебільшого іменниками з основою на приголосний, тож читачеві легко їх відмінювати. Поряд із цим впадає в очі такий приклад:

- «На полудне від Африки лежать вкінці острови: *Kemp'a* і *Enderby'ого ...*», а проте

- «... відкриття .. країв *Enderby* та *Graham'a ...*».

Сучасні правила приписують писати й вимовляти варваризм *Enderby* як *Ендербі*, при чому він — невідмінюваний. У формі *Enderby'ого* відчутний явний вплив польської граматики.

Так само С. Рудницький уникає відмінювання в низці випадків:

- «... до рога *Adarc ...*»;

- «... виплила ... з *Staten Irland ...*».

Можна пояснити невідмінюваність таких іншомовних слів:

- «... [вона] вернула до *Chile ...*»;

- «... експедиція виплила ... з *Buenos Aires ...*».

Як і тепер, ми не відмінюємо *Чулі*, а для *Buenos Aires* припускаємо, що С. Рудницький ще спирався на дослівний переклад — *Добрі Вітри*, — який має

форму множини. Тоді для мовця, на відміну від сьогодні, було б помилковим додавати закінчення по суті до закінчення (було б *Buen-os 'a Air-es 'a*, *Buen-os 'om Air-es 'om* тощо).

Слід побіжно згадати одиничне в С. Левинського *Studentenverband-iv*, що свідчить про наявність декількох неписаних традицій відмінювати іншомовне слово. Ми ж пристаємо до С. Рудницького, котрий, здається, правильно вживає саме апостроф, а не дефіс.

Наостанок щодо власних імен зазначимо й помилки, з погляду сьогодні, у переданні таких понять. Так, С. Рудницький послідовно вживає *Грагам* (англ. *Graham*) і *Бувет* (норв. *Bouvetøya*, англ. *Bouvet*), хоча нині норма є *Грем* / *Грехем* і *Буве* відповідно.

Як і С. Левинський, С. Рудницький також використовує вирази, що прийшли до нас із-за кордону, передаючи їх латинкою:

- «... *его теперішній підручник є в своїм роді так само chef d'oeuvre 'om*».

3.2. Діалектизми

Лексика С. Рудницького вирізняється рисами, що притаманні західноукраїнському діалектові. Беручи наведене в розділі 2.2, ми ці риси знову розподіляємо на свій розсуд.

Фонетичні діалектизми: *богатство* замість *багатство* (хоча там же *багатство* [8, с. 247]), *верхівля* замість *верхів'я*, *внутро* замість *нутро*, *всхід* замість *схід*, *глибина* замість *глибина*, *двіста* замість *двісті*, *жадний* замість *жодний*, *жерело* замість *джерело*, *здоровля* замість *здоров'я*, *змисел* замість *смысл*, *екскурзія* (у пізніших працях також *екскурсія*), *кешеня* замість *кишеня*, *кождий* замість *кожний*, *колибання* замість *коливання*, *любоватися* замість *любуватися*, *мусіти* замість *мусити*, *оден* замість *один*, *Підгіряне* замість

Підгоряни, славянський замість слов'янський, тільки замість тільки, ту замість тут, тудя замість туди, філя замість хвиля, хорий замість хворий, цвітень замість квітень, чорноморський замість чорноморський (хоча тут же пише чорноморський [8, с. 246]), чорноземля замість чорнозем, шестий замість шостий.

Продовжуючи розглядати фонетичні діалектизми, ми серед них окремо наведемо випадки:

- відсутності протези в *огонь, Огняна Земля, острій, осьмий* і в займенниках *он, она, оно, они*;
- наявності звука [ж] у корені *різн-*: *ріжний, ріжнитися* і *ріжниця* замість *різний, різнитися, різниця* відповідно;
- наявності звука [и] у корені, що сягає **jęti*: *занимала, знимаючи, обнимає, підпринимає* замість очікуваного *занімала, знімаючи, обнімає, підпринімає* відповідно;
- збереження [(j)є] замість літературного [(j)о] або [ji] в таких словах, як *єго, єї, ледах, леду, ледівці, него, сему, трема*, але пізніше читаємо *його, льодовик* [10, с. 675] тощо.
- розвитку **trьt/*trьt* у *tret*: *слезити* замість *сльозити, тревати* замість *тривати*;
- переходу [д] в [j]: *трийцятих* замість *тридцятих, одинайцятій* замість *одинадцятій*. Тут треба окрема наголосити, що такі форми *-йцят-* замість *-дцят-* притаманні саме південно-західним говіркам української мови, а особливо — наддністрянським [27, с. 144-145].

Морфологічні діалектизми: *безпереривно* замість *безперервно, внішній* замість *зовнішній, вуглевий* замість *вугільний, господарка* замість *господарство, грошевий* замість *грошовий, звязь* замість *зв'язок, згляд* замість *погляд* (у значенні точки зору), *земський* замість *земний, китловина* замість *улоговина,*

криштальний замість *кришталевий*, *ледняковий* замість *льодовиковий*, *лижар* замість *лижник*, *научний* замість *науковий*, *переходовий* замість *перехідний*, *полудне* замість *південь*, *святочний* замість *святковий*, *сутіні* замість *сутінки*, *течва* замість *течія*. Серед морфологічних діалектизмів окремо слід зауважити відмінну від нині усталеної суфіксацію дієслів на зразок *відділювати* замість *відділяти*, *встановляти* замість *встановлювати*, *зазначувати* замість *зазначати*, *заслугувати* замість *заслугувувати*, *зачислювати* замість *зачисляти*, *наповняти* замість *наповнювати*, *обмежати* замість *обмежувати*, *поповняти* замість *поповнювати*.

Лексичні діалектизми: *бігун* «полюс», *великанський*, *видіти*, *виїмка*, *витичний* «вихідний, початковий», *внутр* «всередину», *заковязлий* «заниділий», *зглядно* «порівняно», *злишний* «зайвий», *із-за* «через», *іменно* «саме», *наглий* «раптовий», *неботичний*, *нетиканий* «неторканий», *підсоння* «клімат», *последній* «останній», *прецінь* «адже, бодай», *рамено/рам'я* «плече», *рівник* «екватор», *рівнобіжник* «паралель», *Семигород* «Трансильванія», *сливе* «майже», *тикатися* «стосуватися», *услів'я* «умова», *ціха* «ознака».

Окремо відзначимо словотвірні діалектизми діалектизми: *падолист* «листопад», *ростина* «рослина», *ростинність* «рослинність» (хоча вживає і *рослинність* [8, с. 249]), *скількість* «кількість», *шкідний* «шкідливий». Можливо, авторовими новотворами є *відкритель* замість *відкривач*, *жертволюбивість* замість гаданого *жертволюбність*.

Як нині застарілі й помилкові знаходимо активні дієприкметники теперішнього часу: *їдучий*, *окружаючий*, *складаючий*, *слідуючий*. Сюди ж активні дієприкметники минулого часу *думавший*, *минувший*.

Як і наприкінці в підрозділі 2.2, з інших явищ лексики, але вже С. Рудницького відмітимо поширеність тих слів, що нині не користуються значним ужитком або взагалі є відсутні в літературній українській мові. Так, ми спостерігаємо:

- *воздух* замість *повітря*;
- «... *все бурливо і вітрено, а **воздушні** опади дуже сильні*»;
- «... *дуже низький тиск **воздуха** ...*».
- *удержувати, задержувати* замість *утримувати, затримувати*:
- «... *для **удержання** звязі в описи ...*»;
- «... *котру-то назву виразно **задержує***».
- *зачислити* замість *зарахувати*;
- «*Що властиво належить **зачислити** до Антарктиди?*»;
- «*Географи **зачислюють** звичайно до антарктичних країв...*».
- З коренем *вол-* замість нині інших відповідників:
- «*Старинний світ ... **вдоволивсь** більш або менш безглуздими байками про краї ...*» (замість *задовільнився*);
- «... *вічні бурі не **позволяли** на екскурзії ...*» (замість *давали змогу*);
- «*Великанський матеріал ... не **позволяв** ... вийти в подробиці*» (замість *давав змоги*);
- З коренем *двиг-* замість нині інших відповідників:
- «*Воно **доказує**, що молоді четвертовікові **движення** обняли не тільки північну смугу, але також і нутро Донецького кряжа*» (замість *зсуви*);
- «... *мабуть, використовують первісні заломні північного узбіччя **видвиженого** Донецького кряжа*» (замість *висунутого*);
- «*На перше місце **видвинулися** тут біогеографічні й антропогеографічні ... **обсервації** й **дискусії***» (замість *вийшли*);
- З коренем *клон-* замість *хил-*:
- «*Все те **ховаєсь** від вітру на захищені нижчі **склони** гір і горбків*» (замість *схили*);
- «*Щонайвище можна **сконстатувати** деякий **наклін** дощів падати більш нагально*» (замість *нахил*);

- «... Уліглові припали в уділі Карпати і Галчина яко їх північний **склін**» (замість схил).
- З коренем *лож*- замість нині інших відповідників:
 - «Головна ріжниця виходить з **розположення** континентів на земській кулі ...» (замість розташування);
 - «... гори, **зложені** головно з кристалічних лупаків» (замість складені);
 - «... для нашої Верховини, що **зложена** з поглядно м'яких і податливих пісковиків і лупаків ...» (замість складається);
 - «Перше місце Донецького кряжа, де затрималася екскурсія, було місто Ізюм, **розложене** на зрізанім льобі Дінцевого меандру ...» (замість розташоване);
 - «Опісля розглядали ми ценоманські піски ... й **заложену** в них ... копальню» (замість закладену);
 - «Можна було виразно розрізнити неначе три краєвиди, ступнево на себе **наложені**...» (замість накладені);
 - «... обведеного з вні поясом ... **відложень** ... » (замість відкладів).
- З коренем *луч*- замість нині інших відповідників:
 - «... до разглядання природи згодом **прилучилося** розглядання різних пам'яток» (замість додалося);
 - «... потік Вишеньку мож було звичайним ровом ... **получити** з Дністром ...» (замість об'єднати)
- З коренем *слід*- замість нині інших відповідників:
 - «... в **нерозсліджених** антарктичних просторах отвіралося би ширше поле для географа ...» (замість недосліджених);
 - «По дорозі **розсліджувано** поулднєві шетляндські острови ...» (замість досліджувано);

- «... даний початок до ближчого **розслі́дження** північних полярних країн» (замість дослідження);
 - «**Просліджуючи** кліматологічні дані, не бачимо ніяких видатніших змін за останнє півстоліття» (замість вивчаючи)
- пізніше вже читаємо:
- «... туристичне **дослі́дження** найближчої околиці свого осідку».

Висновки до розділу 3

На відміну від С. Левинського, С. Рудницький менше вживає запозичених слів. Звісно, ми до розгляду в цій роботі не беремо наукової термінології, що обов'язково супроводжує його статті, оскільки мова щонайменше не може на той час своїми засобами її замінити. Таким чином, цікавість нашу викликають варваризми, а саме авторів спосіб їх передавати в тексті. І знову ми вимушені засвідчити непослідовність такого способу і засумніватися з нашого, сьогоdnішнього погляду в доцільності десь передавати поняття чи ім'я латинкою, десь — кирилицею.

Якщо говорити про діалектизми, тут впадає в очі схожість ситуації з тією, що в С. Левинського. З одного боку, ми теж спостерігаємо лексику, яка відсилає до західноукраїнських говорів. При цім у пізніших працях, ясна річ, знаходимо вже форми, усталені на літературний штиб УССР. З іншого боку, нас цікавить і та лексика, яку сьогодні відкидають через уже згаданий вище при С. Левинським мовний прескриптивізм, який непоширені в сучасній літературній мові слова помилково залучає до зайвих або взагалі до росіянізмів.

РОЗДІЛ 4. ГРАМАТИКА ТА СЛОВОТВІР

До останнього розділу ми вирішили помістити одиничні явища, варті нашої уваги, але малі в кількості, щоб їм у цій роботі відводити кожному окрему частину.

4.1. Граматика

Єдине, що нам впало в очі, — це категорія двовидових дієслів у роботах обох авторів.

Двовидові дієслова — це окремі дієслова, переважно іншомовного походження, що поєднують у собі значення як доконаного, так і недоконаного виду (*телеграфувати, гарантувати, воєнізувати, анексувати, женити* тощо). Сучасна мова може уникати збігу, додаючи суфікс *-ов-*: *організувати* (док.в.) — *організовувати* (недок.в.), *ліквідувати* (док.в.) — *ліквідовувати* (недок.в.) тощо.

Зі збірки С. Левинського ми виявляємо не суфіксацію, а префіксацію як спосіб утворити пару (зазвичай завдяки *з-*): *зілюстрував, зрезигновано, зорганізований, зрезигнований, згальванізувати, сконфужений*. Лише останнє слово нині внормовано. Якщо говорити про С. Рудницького, то в нього також знаходимо таку саму префіксацію: *зметаморфізований, сконстатувати, спавперизований, схарактеризований, зорганізувати*.

Цікаво буде відмітити в С. Левинського форму *дивитисььмуть* замість літературного *дивитимуться*. На відміну від нього у С. Рудницького ми спостерігаємо нелітературну форму дієслів у 3 особі множини, що полягає в опусканні кінцевого *-ть*:

- «*Она́ зазначає початок нової ери антарктичних дослідів, котра починаєсь в кінцевих роках XIX століття*»;

- «Подорожникові ... **показуєть** ту вперше сумна антарктична природа»;
- «Все те **ховаєть** від вітру на захищені нижчі склони гір і горбків»;
- «Ціле їх внутро покрите вічним льодом, що довгими язиками **спускаєть** аж до моря»;
- «Від сего рога йде обледенілий берег на полудневий схід ... та **звертаєть** звідси на полудне»;
- «Край Грагама ... **продовжуєть**, мабуть, краєм Александра ...»;
- «Она **тягнеь** далеко на полудне ...»;
- «... п'ята [глава] **займаєть** Шлесько-Польською височиною ...»;
- «... автор ... скептично **здивлюєть** ...»;
- «... а межси ними **простягаєть** ... позападаний край».

Ба більше, незвичні натепер форми не обмежуються самим лише опусканням *-ть*, щойно розглянутим. С. Рудницький у безособових формах дієслів на *-но*, *-то* зберігає постфікс:

- «**Переконанось**, що *Terminations Island Wilkels'a* не існує ...»;
- «... але коли до кінця літа ... не вернув, **занепокоєнось** у Швеції і постановлено вислати корабель на ратунок».

Слід відмітити інші незвичні безособові форми дієслів на *-но*, *-то* у С. Рудницького, як-от *вважано*, якого хоча й правильно побудовано, але не вживано, *розглянено* замість *розглянуто*. Одиничний приклад з енклітикою: «... **подибалисьмо** много знадоб для геольогії ...».

Слід відзначити, що С. Левинський часто вживає родовий відмінок після дієслів там, де зазвичай слід очікувати нині знахідний. Тож знаходимо:

- «...що доглядають **каблевих** сполучень»;
- «Ми ж шукаємо на Монпарнасі якоїсь нечуваної вакханалії...»;
- «Часом слухаю **оповідань** моїх товаришів...»;

- *«Нарешті музика вдарила вальса»;*
- *«Шукаючи літературного бацила...»;*
- *«...китайський мур боронить нам доступу до вільних професій...»;*
- *«Ще вряди-годи жаліємо давнього ідеалу мальованої красуні...»;*
- *«Даремно шукало б око європейця якоїсь імпазантної будови...».*

Також спинимося на застарілому знахідному відмінку в конструкціях із *понад*: *«понад поверхню моря»*; із *поміж*: *«...поміж несупокійну, рухливу тінь і монолітний спокій світу...»*. Сюди ж цікавий випадок із дієсловом *заздріти*: *«Заздрю вам [чого?] вашого Зонджіра, заздрю навіть [чого?] його двох дерев'яних шабель»*.

Суто західноукраїнські риси вбачаємо в конструкції *вертаючись домів* «вертаючись додому» та в конструкції зі збірним числівником на польський манер: *«двох із них попало навіть поза Піренеї»* замість правильного українського *«двоє з них...»*.

С. Рудницький, хоча дає нам менше прикладів, також інколи вживає родовий відмінок після дієслів там, де зазвичай ми очікуємо нині знахідний: *«...коли можна вжити цього вислову ...»*.

У нього ж знайдено один приклад на форму іменника в знахідному відмінку множини, однакову з називним: *бити тюлені*.

4.2. Словотвір

Решту пропущених випадків щодо С. Левинського розглянемо тут:

1. Збереження вставного голосного в *зісохлий*, *розіклав* проти теперішніх *зсохлий*, *розклав*. Це явище було притаманне не лише західноукраїнським діалектам, адже схожі приклади часто трапляються і в Грінченка: *зітерти*, *обітерти*, *розікрасти* тощо [28].

2. Наросток *-еськ-* на церковнослов'янський лад: *божеський, мужеський*.

3. Частий ужиток суфікса *-ов-, -ев-*: *балевий, бюрові товариші, викладова саля, готелевий, гротесковий, допомоговий, карнаваловий, купелевий костюм, спортовий*, також *Гетовий Мефістофель*.

4. Інші випадки афіксації, відмінні від нині літературних: *безкористовно, гігантний, ефектовний, каварня, каварняний, ліхтарня «ліхтар», ліхтарняний, службовик, спортовець*. До речі, форма *каварня* таки правильна, адже утворена від *кава*, на відміну від *кав'ярні*, що сягає *кав'яр «ікра»*.

5. Пом'якшення прикметникової основи: *величній, -ня, міжнародній, -ня*, але завжди *східний, народний* тощо.

6. Уникнення віддієслівних іменників на *-ння*: *дослід = дослідження, народини = народження, практичні розсліди = розслідування*.

7. Знаходимо *черці* замість *ченці* від *чернець*.

Щодо С. Рудницького:

1. Відсутність пом'якшення прикметникової основи: *східний, західний, злишний, природний* тощо.

2. Уникнення віддієслівних іменників на *-ння*: *досліди і розсліди = дослідження*, хоча останнє теж поширене в авторових працях.

3. Наявність віддієслівної форми іменника на *-овання*: *заінтересовання, занотовання, єствовання, іstownання, любовання, організованя, фалдовання*.

Висновки до розділу 4

У цім розділі, як бачимо, увагу здебільшого прикуто саме стилеві С. Рудницького. У нього знаходимо ті зміни в морфології та словотворі, що не

властиві південно-східному наріччю — основі сучасної літературної мови. Проте з цього можна також висувати про непослідовність, згадану наприкінці першого розділу. Оскільки статті С. Рудницького виразно рясніють такими формами, постає питання, чому цього явно немає в С. Левинського?

Порушуючи це питання відмінності, ми маємо звернутися й до життєпису авторів. Зокрема, природно припустити, що С. Левинського уникати такого стилю змушувала його офіційна діяльність дипломата й перекладача. Тоді натомість стає незрозумілим, чому діяльність С. Рудницького як науковця не завадила йому вживати рідкісні словоформи. Здається, помилково буде не зазначити власний розсуд, яким вони керувалися, обираючи те, що більше до вподоби.

Решту зауваг можемо звести до нелітературної афіксації та співвідношення іменників з іменниками й дієсловами, що вкупі повторює загальний висновок про належність описаних рис до західноукраїнського терену.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Матеріал, досліджений на основі текстів С. Левинського й С. Рудницького, яскраво відбиває в мовному аспекті взятий до розгляду міжвоєнний час.

З усього розглянутого обсягу текстів ми можемо впевнено стверджувати, що кожен автор по суті є творцем правил. Десь він може від них відступити, десь, навпаки, ми бачимо гіперкоректність. На такий висновок, з одного боку, наводить — здебільшого з правопису — одночасне вжиття різних за написанням форм узагалі і особливо запозичених слів, а також оголос останніх. З іншого ж боку, виявлена непослідовність правил як у стилі одного автора, так і в порівнянні їх обох теж говорить про те, що норма як така була відсутня. Винятки, отже, можуть бути з-поміж іншого зумовлені саме тим оточенням, у якому діяч або зростав, або перебував тривалий час.

Проблема не в тім, що стиль відрізняється умовно від того, що був затверджений в УССР і надалі, а в тім, що, як ми щойно зазначили, навіть вони суперечать самі собі.

Звернувшись до лексики, ми переконуємося в тім, що непрямо очікували на початку, зокрема в чималій ролі польської мови. Поширення внаслідок впливу останньої таких лексичних, морфологічних, синтаксичних і фонетичних елементів у творах є однією з характерних рис розвитку української мови на Заході України та серед емігрантів упродовж 20-30-х років ХХ ст. — як усної, так і писемної її форм. Причиною цього, як відомо, стала і близькість обох слов'янських мов, і тривалі зв'язки. Виявивши численні полонізми в творах С. Левинського, ми підтверджуємо цей прямий вплив на українську. На відміну від нього, С. Рудницький більше відбиває діалектні форми слів. Умовно їх можна назвати галицькими, що проявляються як у фонетиці, так і в граматиці.

Якщо говорити про відмінності в стилях обраних діячів, то в мові С. Левинського ми все ж убачаємо сліди його професійної діяльності й ваги французької мови в його житті. Перша, на нашу думку, стримувала письменника від ужиття строкатих діалектизмів, хоча не мусила й не могла зовсім наблизити мову до советського зразка. Друга — забезпечила чималу частку запозичень, а з них — галліцизмів у творах.

С. Левинський, навпаки, став для нас джерелом незвичних і небачених сьогодні форм і оголосів. Водночас ми можемо простежити навіть зміну його стилю з перебуванням науковця в УРСР. Зокрема, наближення його мови до тодішньої літературної, що стало наслідком зникнення з його творів діалектизмів. Утім, маємо підкреслити, що кількість узятих до розгляду статей С. Рудницького дає змогу вловити цю зміну й встановити загальні обриси, проте не відкриває повної картини, яка може внести більше доповнень.

Насамкінець усе це, з одного боку, укріплює усталену картину того, що відбувалося в мовному, літературному середовищі минулого століття, а з іншого, висвітлює раніше невідомі явища або процеси, притаманні досліджуваній добі. Останні, на нашу думку, корисні й сьогодні, адже можуть допомогти уникнути хибних і навіть небезпечних тенденцій у сучасному розвитку української, передусім літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 399 с.
2. Шевельов, Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941) : стан і статус / Ю. Шевельов ; авт. вступ. сл. Л. Масенко. — Сучасність, 1987. — 295 с.
3. Білокінь С.І. Левинський (Левінський) Степан Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2009. — 790 с.: іл.. — URL: http://www.history.org.ua/?termin=Levinsky_S_I (останній перегляд: 14.04.2023).
4. Енциклопедія Української Діаспори. (В 7 томах). Гол. ред.: Василь Маркусь. Вид. 1-е. Київ, «ІНТЕЛ», 1995. Т. 4 (Австралія — Азія — Африка). 1995. — 250 с. з іл.
5. Академік Степан Рудницький - основоположник української географічної науки : збірник наукових праць / Львівський державний університет ім. І.Франка, кафедра економічної і соціальної географії, Львівський відділ українського географічного товариства, Наукове товариство ім. Шевченка, Комісія географії; відп. ред. О. І. Шаблій. — Львів: Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1994. — 136 с.
6. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. — Т. 3 : П — Я. — 708 с. — URL: https://archive.org/details/tec00/tec_3/page/n231/mode/2up.
7. Левинський С. Паризькі настрої. Старомодна сукня львівського ринку. Хвилини Японії та Китаю: *Оповідання, новели, есеї, подорожні нариси*,

спогади, рецензії, інтерв'ю, драма, переклади / Упорядкув., передм., літ. ред. і прим. Василя Габора. — Львів: ЛА «Піраміда», 2020. — 252 с.

8. Степан Рудницький (1877-1937). Історія. Геополітика. Географія / Укладач, авт. передмови, коментарів, упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, переклад. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-х кн. — Кн. 3. Географія. Початки досліджень. — К.: Темпора, 2018. — 824 с.

9. Степан Рудницький (1877-1937). Історія. Геополітика. Географія / Укладач, авт. передмови, коментарів, упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, переклад. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-х кн. — Кн. 5. Геологія і геоморфологія. — К.: Темпора, 2018. — 516 с.

10. Степан Рудницький (1877-1937). Історія. Геополітика. Географія / Укладач, авт. передмови, коментарів, упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, переклад. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-х кн. — Кн. 1. Історія. Теорія. Методологія. Термінологія. — К.: Темпора, 2017. — 736 с.: іл. додаток.

11. Український правопис [Електронний ресурс] / Народній комісаріят освіти. — Вид.1-е. — [Харків]: Держ. вид-во України, 1929. — URL: <https://r2u.org.ua/data/other/Правопис-1928.pdf>.

12. Український правопис [Електронний ресурс]. — К. : Наук. думка, 2019. — URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys-2019.pdf>.

13. Правописний словник (за нормами Українського правопису Всеукраїнської Академії Наук) [Електронний ресурс]. Григорій Голоскевич. Харків, 1929. — 628 с. — URL: [https://r2u.org.ua/data/Правописний%20словник%20\(1929\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Правописний%20словник%20(1929).pdf).

14. Мала гірнича енциклопедія, т. 1 / За редакцією В.С.Білецького. — Донецьк: Донбас, 2004. — 640 с. — URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Biletskyi_Volodymyr/Mala_hirnycha_entsyklopediia_Tom_1.pdf.

15. Бляга [Електронний ресурс]. — Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — с. 204. — URL: <http://sum.in.ua/s/bljagha>.

16. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982-2006. (Т. 1: А-Г).

17. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська. — К., 2000. — 288 с.

18. Блог Пономарева: чому я пишу «радошти», а не «радості» [Електронний ресурс] / BBC News. — 11.03.2019. — URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomariv-47883490>.

19. Юрій Шерех «Так нас навчали правильних проізношень» [Електронний ресурс] // Шевельов Юрій Володимирович. «Поза книжками і з книжок». Упорядник Р. Корогодський. К., — Вид-во «Час». 1998. — 456 с. — URL: <https://r2u.org.ua/node/111>.

20. Реферовская Е.А., Бокадорова Н.Ю., Гулыга О.А., Чельшева И.И. Французский язык // Языки мира: Романские языки. — М.: Academia, 2001. — С. 194-249. — 720 с.

21. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982-2006. (Т. 3: Кора-М).

22. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982-2006. (Т. 4: Н-П).

23. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982-2006. (Т. 5: Р-Т).

24. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982-2006. (Т. 6: У-Я).

25. Наконечний Є. *Жиди чи євреї? Текст галицького мовознавця та історика 1996 року* [Електронний ресурс] // Історична правда. — 28.11.2012. — URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2012/11/28/101907/>.

26. Шевельов, Юрій. Внесок Галичини у формування української літературної мови. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. — 160 с.

27. Шило, Г.Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г.Ф. Шило. — Львів : Вид-во Львівського держ. пед. Ін-ту, 1957. — 254 с.

28. Словник української мови: у 3-х т. / упорядкував: Б. Грінченко. — URL: [https://r2u.org.ua/data/Словарь%20української%20мови%20\(1907-1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Словарь%20української%20мови%20(1907-1909).pdf).

АНОТАЦІЯ

Меший М. С. Лексико-граматичні та правописні особливості творів Степана Левинського й Степана Рудницького.

У роботі досліджено лексико-граматичні та правописні особливості творів С. Левинського й С. Рудницького, на їхній основі встановлено належність авторів до західноукраїнської школи, виявлено хитання у застосуванні норм. Строкатість діалектизмів і діалектних форм, ужиток запозичень, побудова речення, словотвір, вплив середовища — усе це сукупно характеризує міжвоєнний час на західноукраїнських землях непослідовним, інколи безладним, необтяженим єдино припустимим правилом, а отже, живим, природним і рясним.

Ключові слова: історія української мови, західноукраїнське койне, лексика, правопис, варіантність.

Meshyi M. S. Lexical, grammatical and orthographic features of the works of Stepan Levynskyi and Stepan Rudnytskyi.

The lexical, grammatical and orthographic features of the works of S. Levynskyi and S. Rudnytskyi are investigated, on their basis, the authors' belonging to Western Ukrainian school is established, and fluctuations in the application of norms are revealed. The variety of dialecticisms and dialectal forms, the use of borrowings, the construction of sentences, the word structure, the influence of the place of stay — all this collectively characterizes the interwar period in Western Ukrainian lands by an inconsistent, sometimes disorderly, which is not limited to only one possible rule, and therefore, living, natural and abundant.

Key words: history of Ukrainian language, Western Ukrainian koine, vocabulary, orthography, variance.